

“İnsan Politik Varlık” mıdır?

İlk günden itibaren, insan hem kendisi hem de kendisini saran bu kainat üzerine mütemadiyen hayret etmiş ve soru sormuştur. Hayat niçin var? Ölüm niçin mukadder? diye soran insan düşüncesi, gökte kayan bir yıldızın ardından akar, ölen bir yakının şimdi nereye gittiğinin peşinden sürüklenir. Düşüncesi sonsuzun içinde akıp giden aynı insan aklı, bir yandan da içinde yaşadığı toplum ve sosyal yaşam üzerine takılı kalır. Kendisi olmadan vazgeçemeyen insan, kendisine yetemez. İnsanın, önündeki en büyük paradokslardan biri de budur.

İnsan, medeni tab'ını gerçekleştirebilmek için birlikte yaşamalıdır, ancak birliğin her kuralına sıkı sıkıya uyum onu robotlaştırabilir. “Nereden gelip, nereye gidiyorum” sorusundan kaçamayan akıl, sosyal hayatı bir avuntu vesilesi yaparak bütünüyle siyasal işlere gömülebilir. Nitekim, dünden bugüne (Helenistik çağdan, modern zamanlara kadar) Batı düşüncesine egemen olan anlayışa göre insanın kıymeti sosyal ve siyasal bir varlık olmasından kaynaklanmaktadır. Aristo ve Eflatun gibi iki önemli filozofun düşüncelerinde insanın birinci ve yegane amacının siteye hizmet (siyasal eylem) olduğu vurgulanmaktadır.

Bu düşünce bütün Batı felsefesini derinden etkilemiştir. Politika, “polis”in yönetimine ait iş demektir. Genel olarak Batı düşüncesinde politikanın en değerli bir amaç ve insan için biricik yaşam nedeni olmasına şaşmamalıdır. İnsan tek başına yalnızdır, mutlaka anlamlı ve güçlü olmak için kendisini bir güce nisbet (ilintili kılmak) etmek ister. Bir yaratıcı ve ahiret düşüncesi yoksa, insanın en anlamlı nisbeti sönük de olsa, yine topluma ve kurumsal bir güce bağlanmak şeklinde olacaktır. Tevhidi dinler, insanın toplum ve kurumsal bir güçten çok daha anlamlı, ebedi bir nisbetinin olabileceği müjdesini getirmişlerdir. Bu, gerçekten bir müjdedir, zira insan medenileşirken, yavaş yavaş kendisini daha büyük organizasyonların bağımlısı haline getirebilir. Siyasal insan, düzenin dışında kalmaya cesaret edemeyebilir, bütün ilgisini, nazarını bazı durumlarda kendi ruhunu ezen çarkların dönmesine yöneltebilir. Böylesine bir bağlantı (ya da çaresizlik), sonunda öyle bir hal alabilir ki, kişi, hayatı boyunca, ne kendi sesini duyabilir ne bir tomurcuğun açtığını görebilir ne de üstündeki muhteşem semayı bir kez olsun temaşa edebilir.

Daha ilk çağlarda Roma'nın ünlü filozofu Seneca, politikaya/kamusala yoğun ilgiyi kast ederek “bir yolun doğruya götürüp götürmediğine ayak izlerinin çokluğuna bakarak karar vermenin yanlış olacağı”nı belirtmiştir. Bu düşünüşüne göre, insanın ilk ve asli gayesi, ona mukadderatın tayin ettiği akılla, bükülgen bir boyun üzerine konulan baş ve ona takılan şu gözlerle kendisini ve bu çevresini derinden derine incelemesidir. Mesela, şu yıldızlar nereden çıkmışlardır, bütün bu cirmeler yönlerini nasıl tesbit etmektedirler veya onları yörgüngelerinde gezdiren kimdir? Bunları araştırmak için doğan insan zamanının tümünü kullanmakta sıkı davransa da, ne denli az zamanı vardır.

Aynı düşünür, “ölümlülerin korkularını, ölümsüzlerin arzularını taşıyan insanın”; bu temel çelişkiyi, ancak kendisini ve evreni sürekli bir biçimde incelemesiyle aşabileceğine inanan Seneca, ayrıca, bilgece bir dinginlik için de siyasal

yaşamdan çekilmesini şart koşmaktadır. (SENECA, “Yaşamın Kısıtlılığı Üzerine”, Cogito, S: 15, 1988, s. 12) Diğer bir deyişle, ona göre: “Büyük işler başarmak için doğan, ama sonu hayvanlardan bile önce gelen” insanın, siyasal alanda görev almak, politika önermek, yapılanları eleştirmek ve onlara direnmek için yeterli zamanı yoktur. (SENECA, “Kamu İşlerinden Uzak Durma”, Çev., Güngör Varınlıoğlu, Batı’da Siyasal Düşünceler Tarihi I İçinde, Der., Mete Tunçay, Ankara: Teori Yayınları, 1985, s. 306).

İslam klasik düşüncesinde “siyaset” genellikle dinin emirlerinin yerine getirilmesi ve icra edilmesinde dünyevi gücün seferber edilmesi anlamında kullanıldığı için oldukça sıcak bir anlam yüküdür. Gazali’den İ. Haldun’a kadar siyasetle din bir terazinin iki kefesi gibidir. Biri olmazsa diğeri akim kalır. Özellikle İ. Haldun, dini duygunun asabiyeği güçlendirerek devlet gücünü desteklediğini belirtirken, dini tebliğin eninde sonunda müesses bir güçle mümkün olacağından bahisle dünyevi gücü zaruri görmüştür. Esasında İslam düşünürleri din-dünya ayrımı gibi bir tasnife gitmemişlerdir. Siyasi iktidar(dünya)ın hedeflerinin az çok dinin emirlerine paralellik arz etmesi böyle bir ayrımı da gereksiz kılmıştır.

Söz konusu anlayışta siyaset kavramı genellikle olumlu çağrışımlara sahiptir. Mamafih, böyle bir vurgu bireyin siyasal işlere karışmasını destekleyip cesaret etmeye dönük değildir. Çünkü modernite öncesinde, birey’in kamusal işlerle ilgili olarak dünyevi iktidarı nasihatlar ve ikazlar ile uyarmasından başka bir etkisini düşünmek mümkün değildir. O bile çeşitli tehlikelere açıktır. “Kurb-u sultan, ateş-i suzan” (sultanlara yakınlık yakıcı bir ateştir) sözü boşuna söylenmemiştir. Siyasetin tek taraflı bir yönetme işi olarak algılandığı bir vasatta, haliyle yöneticilerin şahsi özellikleri ve kemalatı ön planda tutularak; yöneticiler iyi olursa, bireyin huzur bulacağı tasavvur edilmiştir. İstisna birkaç bakış açısı vardır. Mesela, Endülüslü düşünür ibn-i Bacce toplum eğer ahlaken sukut etmiş ve de hicret edecek erdemli bir devlet yok ise kişinin toplumdan itizalini (ayrılması) uygun görmüştür.

Batılıların, Avempace olarak tanıdıkları İ. Bacce belki de tasavvufun “uzlet”inden etkilenecek kendisinden önceki Farabi ve İ. Sina ve İ. Rüştün aksine en yüce kemalin sadece ideal devlette olmadığını ilk savunan düşünürdür. İ. Bacce, kişinin kendi kendisini yönetmesi (tedbir’ül mütevahhid) düşüncesini geliştirmekle başlı başına bir çığıdır. Fakat şu var ki, bu itizal, erdemli bir devlette yaşayamamış olmaktan—o devirde Murabıtlar yönetimdedir—doğan bir karamsarlıktan kaynaklanan toplumsal görevlere karşı bir kayıtsızlıktır. Yoksa prensipten değil (İbn-i Bacce, Divan, Bilim ve Sanat Vakfı, 1996/1, s. 64)

Avrupa’da feodal yapılar çözülüp yerine modern devletlerin kurulmasıyla politikanın anlamı değişmiş kamusal eylemler çok daha önemli hale gelmiştir. Avrupa’da merkezi devletler kurulurken politika artık “rollerin” değişmesi esasına göre şekillenmeye başlamıştır. Yani politik mücadele artık yönetilenlere, yönetme şansının tanındığı hiç olmazsa yönetilenlerin iktidarı kendi görüşleri çerçevesinde etkileme fırsatı bulduğu bir mihverde cereyan etmektedir.

Avrupa’dakine benzer bir dönüşüm bizde on dokuzuncu yüzyılda, hatta bu yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde merak ve ilginin tümüyle kamusal ve politik alanlara yönelmesi beklenen bir şeydir. Hatta yöneten-yönetilen ayrımının çok sıkı biçimde kayıtlar altına alındığı Osmanlı pratiğinin birden bire çözülmesi, politik alanı olduğundan daha cazip kılarak yukarıdan aşağıya toplumu biçimlendirme isteklerine hız kazandırmıştır.

Aynı devirler ileri bir teknolojiye yedeğine alan devletlerin kanlı savaşlarına sahne olunan dönemlerdir. Kısaca gerek ulusal gerekse uluslar arası düzeyde insanın merakını çelici pek çok unsur vardır. Görünüşte değişim ve gelişimin dışarıdan (ya da üstten) içeriye (ya da insana) doğru olması kaçınılmaz görünmektedir. Tam böyle bir yol ayrımında, hemen herkes, uluslararası boyutta devletler muharebesini merak edip ulusal boyutta da—özellikle İslami kesimde—Medine Düzeni söyleminin ham biçimini şekillendirirken; uluslararası politik gelişmelere adeta kulak tıkayıp, karşında büyük bir (imansızlık) yangını var diyerek bütün ilgisini akıl ve kalp dairesine hasr eden Nur müellifi, değeri günümüzde çok daha iyi anlaşılan, keskin bir feraset örneği sergilemiştir. Dikkat ve ilginin tamamen dış dünyaya yöneldiği bir vakitte “Mekke imanı”nı yeniden inşa etme çabasıyla, çağın yükselen değerleri olan kamusal ve politik işlerine oldukça mesafeli bir duruş bütün İslam tarihi içinde son derece özgün bir tavır alışdır. Nur müellifinin şu sözleri o dönemin psikolojik atmosferini dikkate alındığında ne kadar manidardır:

“Evet, bu Cihan Harbinden daha büyük bir hadise ve bu zemin yüzündeki hâkimiyet-i âmme dâvâsından daha ehemmiyetli bir dâvâ, herkesin ve bilhassa Müslümanların başına öyle bir hadise ve öyle bir dâvâ açılmış ki, her adam,

eğer Alman ve İngiliz kadar kuvveti ve serveti olsa ve akli da varsa, o tek dâvâyı kazanmak için bilâtereddüt sarf edecek”

Kaldı ki, politik alandaki rekabetten doğan çekişme ve kavgaların kitle iletişim araçlarıyla sürekli olarak allanıp pullanıp bir habere dönüştürülmesi insan ruhunun bu konudaki açıklığının sömürülmesinden başka bir şey değildir. İnsanın bu konudaki zafını en genel şekliyle tanımladıktan sonra, Nur müellifi son derece ilginç alternatif bir çözüm yolu teklif etmektedir. Aynı zamanda şu gelecek satırlar—buna karşı içinde bulunduğumuz hal—fıtratımızın ne kadar dejenere olduğu konusunda iyi bir denek taşı görebilir.

“Merak yüzünden ve afaki hadisatın verdiği sarhoşane gafletten zevk alan biçareler! ... Katiyen biliniz ki, insanın, çok mu’cizâtli hilkatine merak etmeyip, dikkat etmeyerek iki başlı veya üç ayaklı bir insan görse kemal-i merakla temaşasına daldığı gibi; aynen bu asırda, nev-i beşerin muvakkat ve fani, tahripçi geniş hadiseleri ve zemin yüzünde yüz bin millet ve insan nev-i gibi çok hadisat-ı acibeye mazhar o milletlerden, her baharda yalnız birtek arı milletine ve üzüm taifesine baksan, bu nev-i beşerdeki hadisatın yüz defa daha mucib-i merak ve ruhani, manevi zevklere medar hadiseler var.”(Said Nursi, Emirdağ Lahikası, s.52)

Bütün bunlardan, kamusal alanı ve politik işleri tamamıyla bir boşvermişlik anlamı çıkartılamaz. Sermayesi kısacık bir ömür olan insan için, birinci dereceden ilgi alanları tesbit edilmektedir. Bu ifadelerin satır aralarından, “ferd”in güçlendirilmesi ve tahkiki imanın yerleştirilmesi sonucu toplumun ve derece derece bütün insanlığın dönüştürülmesi şeklinde bir anlam çıkarmamıza her hangi bir mani yoktur.

Böyle bir tavır alış; ne eldeki güç ve imkanlarla politik alanın ele geçirilemeyeceği umutsuzluğundan ne toplumun bir daha ıslah olmayacak kadar kirlendiği bedbinliğinden ne de ileriye dönük niyetlerin gizlenme kurnazlığından kaynaklanmaktadır. Tarihin kaydettiği en asil, en ilkesel ve dolayısıyla tutarlı hareket tarzlarından biri olmak başka türlü kolay değildir elbet.